

MEDITSIINIST, MORAALIST JA MOEST. PILK SUPELRIIETUSE VANEMALE AJALOOLE

Anu Järs

“Meie lin on sel kõrral õtse kui kuulsaks samas, et seie Juni ja Juli kuul paljo rahwast koggub, kes omma terwist merre wee abbiga iggatsewad kinnitada ehk parrandada,” toob *Marahwa Näddala-Leht* 1823. aasta augustis lugejateni uudise Haapsalust. Leht annab teada, et merevesi “omma arstija rammo pärrast mitmes ihho waewas ja nõdruses, agga issiärranis jooksja tõbbes (Rheumatische Beschwerden) kergitust, mõnnikõrd ka täitki abbi sadab; olgo, et sedda külmalt prukida; ennelõunat ja pärrast lõunat üks pooltund temma sees olles; ehk et sedda leigeks tehha, ja nenda, kuidu külmaski wees, enne ja pärrast lõunat polest tunnist vannis seistes” (1823, nr 34: 268–269). Oleks ekslik vaadelda randa kui midagi püsiwat, tänane rand erineb kui öö ja päev Otto Wilhelm Masingu aegsest. Rand on pidevas muutumises, areneb nii füüsiline rannapilt kui mentaalne maastik. Inimesed kasutavad randa erinevalt, leides sealt enda jaoks erinevaid tähendusi, kuid on teatud ühisosa, mida jagatakse. Keskajal oli rand madala majandusliku ja esteetilise väärtusega, tekitades inimestes pigem hirmu. Kohalik rand oli pea sama võõras kui kauged ja eksootilised paigad. Prantsuse kultuuriajaloolase Alain Corbini väitel (1995) hakkas 1700. aasta paiku suhtumine muutuma – meri, mis seni oli tundunud kaootiline ja kole, hakkas paistma üleva ja suurejoonelisena. Mererand pakkus kõike: võimsat vaatemängu, ilu, vabadust ja võimalust üksiolekuks, aga ka seltskondlikuks suhtlemiseks. Inimesed pöördusid sõna otseses mõttes näoga mere poole ning hooneid hakati ehitama vaatega merele. Meri mitte ainult ei ergutanud kujutlusvõimet, sealt sai ka füüsilist energiat. Tänapäevase meresupluse leiutajateks võib pidada britte, kes umbes samal ajal andsid maailmale ka tööstusliku revolutsiooni ja aurumootori. 18. sajandi Inglismaal sai meresuplusest meditsiiniline ja moraalne tegevus – külm vesi pidi ravima nii keha kui vaimu. Supluse iseloom on aja jooksul muutunud, kuid see ei ole kunagi täielikult kaotanud seotust meditsiini ja moraalse paranemisega. Usk

merevee ja -õhu peaaegu imelistesse raviomadustesse viis mereäärsete kuurortide rajamisele. 19. sajandi lõpupoole hakkas mere meditsiiniline tähendus vähenema, andes rannas rohkem ruumi sotsiaalsetele ja kultuurilistele aspektidele. Pärast I maailmasõda hakkas rand taas nautima meditsiiniliselt kõrget mainet, kuid siis oli kõne all eelkõige päike.

19. sajandil “avastati” ka Eesti rannik – siia rajati rida kuurorte, mere äärde kerkisid suvemõisad ja arvukad suvilad, eriti alates sajandi keskpaigast. Eesti rannakultuuri puudutav kirjandus on rikkalik, kuid küllalt ühekülgne – rohkem tähelepanu on pööratud kuurortide kujunemisele ja meditsiini(ajaloo)listele aspektidele (Schlossmann 1939; Raik 1958; *Eesti...* 1963; Gustavson 1969; 1979; Martinson 1975; Vunk 1998 jt), mõnel määral ka arhitektuurilisele ilmele (vt Hallas 1999; Kalm 2002). Käesolevas artiklis võtan vaatluse alla seni vaid põgusalt puudutatud valdkonna – supelriietuse, püüdes selgitada selle kujunemist mõjutanud tegureid ning supelriietuses peegelduvaid arusaamu ning väärtusi, loobudes supelmoie detailsest kirjeldamisest. Artikkel käsitleb supelriiete ajalugu kuni I maailmasõjani, moodsad supelriided tulevad vaatluse alla teises artiklis.

Supelriietus toimib omalaadse seksuaalse ja sotsiaalse moraali standardite baromeetrina. Võime siin näiteks jälgida sündsusnõuete tugevnemist, mis saksa ajaloolase ja sotsioloogi Norbert Eliase käsitluse (2000) järgi on osa tsivilisatsiooniprotsessist. Samas toimivad rannas tavaelust erinevad reeglid. Rand ei ole maa ega meri, vaid midagi mõlemast, see ei ole päris loodus ega ka kultuur, vaid nii üht kui teist; olles semantiliselt küllastunud, on rand sobiv koht ebaharilikuks käitumiseks (Fiske 1989: 56). Supluse ja ranna jaoks (lahti) riietudes kombatakse lubatu ja lubamatu, kultuurilise ja loodusliku piiri.

Ranna ajaloolise mõtestamise osas olen kõige enam tuginenud Alain Corbini seisukohtadele (1995, 1. trükk 1988). Teiste oluliste mõjutustena võib välja tuua Norbert Eliase tsivilisatsiooniteooria (2000, 1. trükk 1939) ja John Fiske semiootilise perspektiivi ning riietusküsimustes Jennifer Craiki käsitluse (1995). Allikatena olen kasutanud kuurortide juhte, kaasaegset ajakirjandust, moekäsiraamatuid, mälestusi ning fotosid, samuti Narva Linnavalitsuse fondi Eesti Ajalooarhiivis ja Eesti Ajaloomuuseumi tekstiilikogu. Lähtun pigem rannakultuurist kui moeajaloost ja teema terviklikuma käsitluse huvides ei piirdu ma kitsalt Eesti materjaliga.

Aadama- ja eeväilikkonnas

Sageli on moodsat ujumiskostüümi, mis “näitab tütarlapsesest ab-soluutselt kõike, välja arvatud tema ema neiupeõlvenimi”,¹ vastanda-tud 19. sajandi ulatuslikult keha katvale supelriietusele. Kui vaatame ajas kaugemale, avaneb meie pilgule teistsugune pilt. Vanasti ei hoo-litud suplemisel “õigete” riiete kandmisest – mehed ning sageli ka naised suplesid paljalt. Norbert Eliase väitel ei eksisteerinud kesk-ajal inimesi eraldavat “häbelikkuse“ barjääri sel kujul nagu see ilm-nes uusajal. 16. sajandini oli tavaline, et kümmeldi ja magati paljalt ning seda ka võõraste ja teisest soost isikute juuresolekul. Aja möö-dudes kasvas tundlikkus kõige kehaga seotu suhtes ning avalikku alastiolekut ei peetud enam sobilikuks. Paljast keha hakati häbene-ma ning nõuetekohane keha katmine sai sotsiaalselt vastuvõetava käitumise keskseks osaks (Elias 2000: 138–141). Rakveres keelati 1780. aasta paiku “Soolika” ojas alasti ujumine (Mandre 1963: 236). Euroopa sisemaa kuurortides, kus harrastati kollektiivset suplust, olid paljud külastajad 18. sajandil üha rohkem häiritud sellest ilm- sest “sündmatuses” ja “primitiivsuses”. Douglas P. Mackaman näi- tab, kuidas restauratsiooni ja juulimonarhia² aegseid Prantsusmaa supelasutuste külastajaid, eriti naisi, valdas üha tugevam sündsus- tunne ning nad tundsid end halvasti tingimustes, mis nende vane- maid või vanavanemaid ei seganud. 19. sajandi keskpaigaks sai su- pelasutustes normiks sooline eraldatus ja privaatsus (1998: 75, 82).

Inglise uutes merekuurortides suplesid daamid ja härrad paljalt samal ajal samas kohas, ilmselt nägemata alastuses probleemi. Scarborough randa kujutaval 1735. aasta gravüüril võib näha kaldal ja vees segiläbi mõlemast soost suplejaid, kes kõik on paljad (Lenček & Bosker 1999: 83), kuid selline “paradiislik” pilt ei jäänud kestma. Naiste alasti suplust hakati piirama varem ning nendele esitati riietuse suhtes rangemaid nõu- deid kui meestele. Daamid, kes suplesid 19. sajandil algul avalikult riie- teta, riskisid saada häbistatud, seevastu meeste alasti suplus oli 19. sajan- di keskpaigani üsna tavaline. Kuigi rannas viibisid mehed riietes, suple- sid nad paljalt. 18. sajandil oli Briti kuurortides tavaline, et sõideti paadi- ga kaldast kaugemale, kus mehed end riidest lahti võtsid ja vette hüppa-

¹ Moeguru Diana Vreelandi kuulus kommentaar bikiinide kohta.

² Restauratsioon 1814–1830, juulimonarhia 1830–1848.

sid. Ka näiteks Haapsalus supeldi 19. sajandi algul, enne spetsiaalsete supelrajatiste kasutuselevõttu, paatidest või siis otse rannas (Schlossmann 1939: 12). Mandri-Euroopas oli paljudes kohtades kombeks, et mehed riietusid kaldal, kasutades kohalike noorte neidude abi. Pilati kirjeldab (1778), kuidas Haagi turistid Scheveningenis paljalt suplesid, kusjuures tüdrukud hõõrusid nad pärast kuivaks ning aitasid neil riidesse panna. Tema sõnul oli kaluritütarde riietest tulev kalalõhn nii tugev ja klassivahed nii suured, et suplejate ja abiliste vahel ei saanud toimuda midagi ebasüüdsat (tsit Corbin 1995: 83–84). Eriti kangekaelselt vältisid supelriideid Briti mehed. 1841. aastal kurtis dr Augustus Bozzi Granville, et mehed suplevad supelvankritest nii, et nende paljad kehad on täielikult eksponeeritud. Tema meelest oli see Brightonis kombelisuse häbiplekk (Lenček & Bosker 1999: 134). Sajandi keskpaigaks muutus üldsuse mure “avaliku süüdsuse” pärast palavikuliseks ning ka meestelt nõuti vääramatult suplemise ajal riie kandmist, kuid ikkagi leidis nõuete eirajaid.

Riietes supelda on hoopis kahjulik!

Kuurordid tekkisid mere äärde eelkõige seetõttu, et merevett ja õhku peeti tervislikuks. Arstiteaduslikes teostes ning kuurortide juhtides pühendati tuhandeid lehekülgi meresupluse erinevate tegurite mõju uurimisele ning erinevate kuurortide tingimuste võrdlemisele – ja “oma” kuurordi kiitmisele. Supleja organismile pidid avaldama mõju merevees sisalduvad soolad, vee madal temperatuur, lainelöögid vastu keha, soolane mereõhk ja Harju kreisiarsti Jakob Johann Ilischi sõnul ka “mingisugused meile tundmata imepisesed osakesed, mis võivad tungida organismi läbi naha” (1826: 13). Teraapilise supluse primaarsus avaldas mõju käitumisele rannas. Inimesed ei lamanud liival, nad jalutasid piki randa või istusid. Siia ei tuldud end eksponeerima päikesekiirtele, mis kuivatasid organismi, andsid nahale töötava rahva või “madalamate” rassidega sarnase tooni ja võisid põhjustada piina. Nii rannariietus kui arhitektuur pidid kaitsma suvitajat päikese eest, õrna jume tagamiseks kasutati “tedretähni eemaldavaid piimaseid” ja “elektrivanne”. Õigeks suplemiseks töötati välja keerukas reeglistik, millal, kui kaua, kus ja kuidas supelda. Arstid käskisid reeglina supelda paljalt, kui just ei soovitud suplejat kaitsta merevee liiga tugeva toime eest. Swinemünde

supelarst Richard Kind kirjutas 1828. aastal: “Vees ollakse eranditult täiesti lahti rõivastunult, kuna riietes supelda on hoopis kahjulik, nii väheneb veelainete mõju, mis kaob peaaegu täielikult; need takistavad kiiret kuivatamist ja riidesse panekut, põhjustades kergesti külmetust ja palavikku. Milleks veel supelriided? Enne suplust ollakse supelmantliga, vette minnes telgi ja markiisi poolt, supeldes vee, välja tulles taas telgi ja markiisi poolt ning tagasiteel supelonni taas supelmantliga kaetud” (tsit Prignitz 1986: 123–124). Dr Joseph Spry kritiseeris 1822. aastal naiste supelriideid ja leidis: “kui riided on vältimatud, peaksid need olema nii kerged ja avarad kui võimalik” (tsit Craik 1995: 143).

Paraku sundis sündsustunne suplejatele riided selga, alternatiivne võimalus oli naiste ja meeste supluse ajaline või ruumiline lahku viimine, mida rakendati paljudes randades. Üheks kõige iseäralikumaks meresupluse korraldamise abinõuks oli 18. sajandil kasutusele võetud supelvanker – merre veetav ratastel riietuskabiin, kus supleja sai lahti riietuda ja otse vette astuda. Mõnes kuurordis olid supelvankritel riidest kattevarjud, mis kaitsesid suplejaid (eelkõige naisi) uudishimulike pilkude, aga ka päikese eest. Nii võis riieteta hakkama saada, aga paljudel juhtudel ootas suplejat vankris ka kuiv

Foto 1. Supelvankrid Narva-Jõesuu rannas enne I maailmasõda.
Foto Parikas. ERM Fk 1523: 347.

supelkostüüm. Supelvanker pidi võimaldama varjatult supelda, aga kohmaka vankri vette vedamine äratas kindlasti tähelepanu ning võis toimida hoopis vastupidi. Kuid keerukas protseduur aitas juba iseenesest muuta suplust “väärrikaks”.

Oli mõeldamatu, et noormehed ja neiid koos suplevad

Eesti kuurortides oli ülemöödunud sajandil sooliselt eraldatud suplus valdav – meestele ja naistele olid eraldi supelrajatised või erinevad supelajad. Aleksandr Miljukovi 1849. aasta reisikirjast võime lugeda tema muljeid Tallinna supeloludest: “Vannid on ehitatud [Kadriorus] otse lahte, küllalt kaugele rannast ja nende juurde pääseb vetruvate laudsildade kaudu. Vasakul on meeste supelhoone, paremal naiste supelhoone. Aga ärge tundke muret kauniste najaadide häbelikkuse pärast: nad on täiesti kaitstud, sest vahemaa on võetud pikksilma järgi, nii et uudishimulikult pilgule pole vähimatki välja vaadet. [...] Milline nauding on supelda põhjatuulega, kui rohekad kõrglained veerevad reastikku kalda poole, haaravad teist kinni ja kiigutavad, paiskavad teid alla ja viskavad üles, loputavad teil sool-

Foto 2. Supelonn Käsmu rannas. Kaseoksad varjasid vette minevat või veest välja tulevat suplejat uudishimulike pilkude eest. Foto J. Christin, 1913. ERM Fk 167: 18.

veega suud – ühesõnaga: täidavad kõiki võimlemis- ja mineraalvete ravi vigureid” (1971: 341–342). Pärnu kuurordiski oli naiste ja meeste supelsillal verst vahet ning kaseoksad varjasid suplejat võõraste pilkude eest. Kuressaares olid esialgu meresupelmajad vaid meeste tarbeks (Soorsk 1999: 129), naised pidid leppima supelasutustes pakutavates vannidega. Narva-Jõesuu kuurordis suplesid mehed ja naised vaheldumisi ning supeltundide ajal oli teisest soost isikutel rannas viibida keelatud, v.a kuursaali esine rannaosa, mis oli ette nähtud jalutajatele, kes olid rannas tavalistes tänavarõivastes, daamid kübara ja päevavarjuga. Õhtul pärast kella kuut oli suplemine keelatud, siis oli rand tervikuna promeneerijate käsutuses.

Supluse reguleerimine oli tavaline ka väljaspool kuurorte. Walter von Wistinghausen (snd 1879) kirjeldas Tsitre suvemõisa supelolusid järgnevalt: “Supelmaja juurest viis vette pukkidele ehitatud parajalt pikk laudrada. See rada pandi suve hakul püsti ja võeti sügisel jälle maha. [...] Suplusaeg jagati tavaliselt niimoodi, et kõigepealt käisid vees daamid ja härrade kord saabus umbes tund aega enne lõunasööki, mille lähenemisest anti siis veerand tundi varem märku sellega, et kõlistati suurt ja kaugele kostvat, majalähedase kaheharulise männi otsa

Foto 3. Väljaspool supelaega viibiti rannas tavalistes tänavariietes. Narva-Jõesuu plaazil oli õhtul suplemine keelatud, siis jalutati ja kuulati muusikat. Foto Parikas, u 1910. ERM Fk 1523: 348.

riputatud kella. [...] Et merekümbelus söögiisu teatavasti märgatavalt tõstab, siis võisid härrad end sellise suplusjärjekorra kehtides näha eelisasendis. See-eest aga oli daamid, juhul kui nad liiga hilja üles ei tõusnud, suplemiseks ja kõigeiks selleks, mis sinna juurde käis, rohkem aega, ning et õrnemal sool üleüldse iga asja peale rohkem läheb, siis oldi lõpuks vastastikku omadega tasa” (1995: 113). Theophile von Bodisco (snd 1873) märgib oma mälestustes 1890. aasta suve kohta: “Meie neli olime sellel suvel lahutamatud. Me ei olnud koos vaid supluse ajal, kuna tollal oli mõeldamatu, et noormehed ja neiud koos suplevad” (1997: 106). Võime seda pidada domineerivaks arusaamaks. Kuid see, et naised ja mehed suplesid eraldi, ei tähendanud tingimata, et supeldi alasti. Nii jutustab Theophile von Bodisco tagapool: “Kohe, kui ma üles ärkasin, tuli esimene suplus, ma lihtsalt jooksin merre. Teine suur suplus oli siis, kui Valkla rahvas tuli oma supelmaja juurde. Loomulikult tulid ainult daamid, ja nüüd olid meil ka supelkostüümid seljas” (samas: 213).

19. sajandil meil kirevat rannaelu ei kujunenud. N. Ey ütles 1894. aastal Riia ranna kohta, et see meenutab pigem suvituskoha kui me-

Foto 4. Naiste ja meeste supluse lahkuviimine võimaldas supelda alasti, kuid 20. sajandi algul oli üha rohkem neid, kes kasutasid supelriideid. PäMu F 3117/31.

rekuurorti, kus veedetakse päevi rannas ja lebatakse liival: “Puudub kõik, mis teeb meie [Saksa] kuurortide ranna nii armastatud kohaks – rannakabiinid ja -korvid, kaevavad ja mängivad lapsed; seda värsket, rõõmsat, südant kiiremini põksuma panevat liikumist siin ei näe” (1894: 970). Võime selle hinnangu laiendada Eestile. Elavamaks hakkas pilt minema 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul, kui mere äärde tuli üha enam inimesi ning moodi hakkas minema otse rannast ujuma minek. Siis hakati ka rohkem supelriideid kasutama. Narva-Jõesuus 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul kehtinud korra järgi oli rand pärastlõunal kella kolmest viieni avatud korraga nii naistele kui meestele ning siis oli suplemine lubatud vaid kostüümis (EAA. 849-1-870. L 119; 849-1-915. L 98). Soovijad said supelkostüüme laenata kabiinide pidajatelt (Rjune 1912: 7). Kahtlemata leidis inimesi, kes kasutasid supelriideid ka siis, kui need ei olnud kohustuslikud, pealegi olevat naiste supeltundide ajal põõsatagused kubisenud binoklitega varustatud härradest (Homo Narvaensis 1935: 143). 20. sajandi algusest on ka fotosid, kus on segiläbi riides ja alasti suplejaid. Saamaks ettekujutust supelriiete vanemast ajaloost pöörame pilgu Eestist välja.

Supelriided võtavad ilmet

Varased kirjeldused merekuurortidest annavad supelriietusest kiireva ja vastuolulise pildi. Pikka aega valitses supelriietuse vallas kaos. Eri kuurortide kombesid erinesid suuresti ning samas kohaski ei olnud pilt ühetaoline – võis kohata kõikvõimalikke supelriideid ning alasti suplejaid. Esialgu kasutasid naised suplemisel pikka pahkluu- ni ulatuvat särki või kleiti, millel moega midagi tegemist ei olnud. Celia Fiennesi 1687. aastast Bathist pärineva kirjelduse järgi oli kostüüm valmistatud kollasest lõuendist ning meenutas lõikelt kirikuõpetaja avarate käistega talaari (Craik 1995: 141–143). Kui naine veest välja tuli, pani teenija talle supelmantli selga või mässis ta räti sisse.

Naiste avar rüü kippus supeldes pinnale kerkima, mis oli mõnes mõttes hea – “riidekupli” all pääses vesi hästi ihule ligi, kuid lained võisid keha kohatult võõrastele pilkudele paljastada. 1856. aastal kirjeldas ajaleht *The Observer* olukorda Margate’i ja Ramsgate’i rannas järgnevalt: “Vesi on suplejatest must: kui laine on tugev, siis

ei julge naised kaugele minna, nad lamavad selili oodates lainet [...] Kui laine tuleb, siis enamikul juhtudel, see mitte ainult katab suplejaid, vaid kannab neil kleidid sõna otseses mõttes üle pea; mis puutub sündsusesse, võiksid nad olla samahästi kleidita. [...] Ja see kõik leiab aset tuhandete pealtvaatajate silme all.” Mehed jälgisid pikk-silmaga mere ääres toimuvat nagu teatrietendust. Ajakirjanik imestas, kuidas daamid, kellel on Londonis äärmiselt vooruslik maine, muutuvad rannas järsku ekshibitsionistideks. Ta leidis, et “daamide riietus tuleb kavandada sel moel, et see välistaks nende täiuslikkuse või ebatäiuslikkuse ulatusliku kaitseta jätmise” (tsit Lenček & Bosker 1999: 135). Riiete ülestõusmise vältimiseks olid mõnikord kleidi allääres raskused või küljeõmbluste vahel paeltest aasad, mis kinnitati ümber jala. Naiste supelriietus häiris nii moraalijüngreid kui moekaid daame, kellele ei meeldinud lohmakad, mitteelegantsed riided. Süvenev mure sündsuse pärast ja kartus saada häbistatud uudishimulike pilkude tõttu mõjutasid supelriiete ilmet ning järkjärgult võeti kasutusele enam-vähem standardne supelkostüüm.

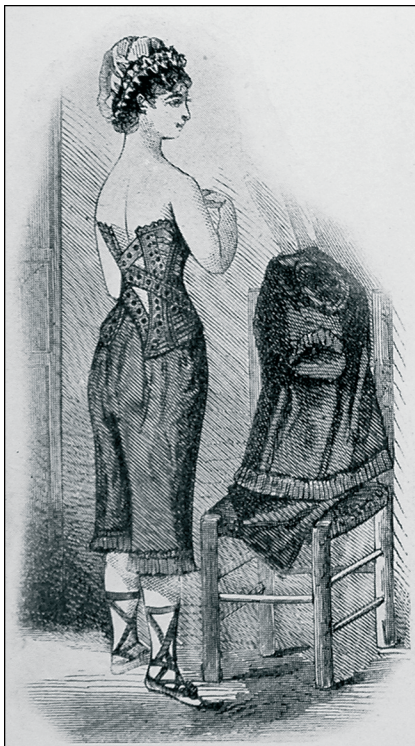
Oluliseks sammuks oli supelpükste juurutamine. 1820. aastatel alguse Royani ranna kirjelduses mainitakse, et naised (nagu ka mehed) kannavad avaraid pükse (Corbin 1995: 80). 1840. aastatel oli see juba levinud komme, kuid püksid ei võidutsenud naiste supelrõivastuses enne 1860. aastaid. Siinkohal võib meenutada, et 18. sajandil aluspükse ei kantud, need juurdusid 19. sajandi keskel, kõigepealt parema rahva seas.³ 1850. aastatel populariseeris Amelia Bloomer naiste praktilise riietusesemena pikki puhvpükse, mis paraku ei saavutanud tavariietuses heakskiitu kui ebasündsad ja maitsetud, ent need võeti üsna kiiresti kasutusele naissuplejate poolt.

19. sajandil kujunes üldjoontes kaks naiste supelkostüümi tüüpi: üks koosnes varieeruva pikkusega jakist või särgist⁴ ning selle all kantavatest pükstest, teise puhul olid piha- ja püksteosa ühendatud;

³ Phillipe Perrot on juhtinud tähelepanu näilisele vastuolule: kodanlik sündsuskood pidanuks soosima aluspükste kasutuselevõttu, kuid just arusaam sündsusest tekitas neile vastuseisu – pantalooneid seostusid tantsijannade ja näitlejannade alusrõivaga ja julgustasid võtma liiga vabu poose ning liigutusi. Lapsed ja noored neid võisid aluspükse (tüdrukud põlvini ja neid poolde säärede ulatuvaid) kanda väärarusaamu põhjustamata, aga täiskasvanud naistele peeti neid sobimatuks. Pealegi tundusid püksid jalas harjumatud (1994: 146–148).

⁴ Pikemat nimetati ka kleidiks.

mõlema tüübi juurde kuulus tavaliselt vöö. Üheosalisi kostüüme peeti sobilikuks noortele tüdrukutele, samas noortele daamidele soovitati jakiga komplekte, kuna neiu puusade liigset rõhutamist peeti ebasüüdsaks. Naiselikud kurvid võis esile tuua alles siis, kui emadus oli need süüdsaks muutnud (Corbin 1995: 81). Üheosalisele supelkostüümile võis lisada puusajoont varjava kroogitud seelikuosa, mis tegi selle ka noortele daamidele sobilikuks. Komme kanda üheosalisi kostüüme ilma seelikuta kohtas paljude naiste tugevat vastuseisu. Peale kahe nimetatud kostüümi võis kohata ka teistsuguseid riideid, erinevaid supelsärke, mida kanti ka pika seelikuga, aga püksteta (Larsson 1988: 140).

Joonis 1. Daamid kandsid ka supelkostüümi all korsetti (Laver 1937: 218).

Hoolimata naiste pea täielikust riietega katmisest, tekitasid suplevad naised ikkagi vastakaid arvamusi. Long Branchist 1870. aastal reportaaži tegev *The New York Times*'i ajakirjanik imestas, et naised üldse otsustavad lainetesse astuda, kuna pole midagi “võikamat kui naine selles kohutavas riietuses, rippudes närviliselt päästenööri otsas või haakides end surmahaardes meessaatja külge, kui lained ta uperkuuti paiskavad” (tsit Aron 1999: 76). Need, kes ei supelnud, võisid istuda liival ja teha vastikuid märkusi oma jubedates riietes sõprade üle. Veest välja tulles, kui märjad riided keha külge liibusid, oli raske midagi varjule jätta. Supleja võis näha välja kui “pikk märg sukk”, aga see pilt võis ka meeste pilku hellitada, kui “märjad riided kaisutasid tihedalt ta kaunilt nikerdatud jäsemeid” (samas: 77). Igal juhul paljastasid supelriided rohkem, kui daamid tavaliselt soovisid

näidata, ning paljud pidasid segasuplust sobimatuks isegi abikaasadele. Kõik oli siiski enam-vähem sünnis, kui supelriiete valmistamiseks kasutati tugevamaid materjale – flanelli, tihedat puuvillast või paksu villast riiet, need kangad ei paistnud läbi ning riided hoidsid vormi. Trikootaažist, õhukesed puuvillased ja siidkostüümid olid mugavamad, aga liibusid iga kehakõveruse külge, võimaldades rannas võrdleva anatoomia õppetunde. Gustave Flaubert väitis, et tema naiseliku ilu ideaal sündis Trouville'i rannas⁵, kus ta tundliku noorukina oli vaimustatud “naiste rikkalikest kehadest märgades supeltrikoodes” (Lenček & Bosker 1999: 137). Väljaspool kabareed ja bordelli oli rand ainuke koht, kus midagi sellist näha võis. Seetõttu pole üllatav, et riietumist meresupluseks peeti üheks kõige keerukamaks naiste riietusülesandeks (Suttner 1914: 119).

Naiste supelriiete, nagu ka pesu juures peeti oluliseks kanga kvaliteeti, palju tähelepanu pöörati kaunistustele, et rõivad oleksid naiselikud, nende õmblemisel kasutati rikkalikult paelu, pitse, lehvikesi ja tikandeid. Samas tegi supelkostüümi naiselikuks muutumine muret – kardeti, et see tõmbab liialt tähelepanu. Supelriiete kui naiseliku ja moeka riietuseseme tunnustamine võimaldas sel muutuda avaliku tähelepanu objektiks ja 1870.–80. aastatel jõudsid supelmoed ajakirjade ja poekataloogide veergudele (Craik 1995: 144; Larsson 1988: 138–141). Supelriietus hakkas järgima moe üldist arengut ning moeteadlikud daamid uuendasid vastavalt moe muutumisele ka oma rannakostüüme. Moeka daami pagasis oli koorma kübarate ja kleitide kõrval mitu supelkostüümi. “Elegantsele daamile ei piisa ühest supelkostüümist; ta vajab vähemalt kahte, millest ühte järgmiseks päevaks korrastatakse” (Suttner 1914: 120). Supelriiete jaoks kõige sobivamaks materjaliks peeti villast. Eesti Ajaloomuuseumi tekstiilikogus on 19. sajandi lõpust või 20. sajandi algusest pärinev punasest villasest riidest üheosaline, varrukateta ja põlvini ulatuvate säärite ning samast materjalist vööga supelkostüüm (AM 29404 TE 1636). Kostüümi ääred ja krae on kaunistatud kitsa kollase paelaga, sääreotsad on kroogitud.

⁵ Prantsusmaal ei olnud meditsiinil käitumisele rannas nii suurt mõju kui Inglismaal, väga olulist osa etendas mood. Meeste ja naiste ühissuplust on nimetatud ka Trouville'i kombeks.

Joonis 2. 1877. aasta supelmoed (Laver 1937: 216).

Naise supelkostüüm ei olnud täielik peakatteta, kuna naisterahvad tavaliselt paljapäi ei käinud. Kui Theophile von Bodisco jutustas 1895. aasta varasuvel ettevõetud spontaanses purjeretkest Helsingisse, pidas ta varahommikul purjekast väljumist kirjeldades vajalikuks mainida: “Siis tuli ema, kübara ja kinnasteta, keebis, lõpuks mina. Õnneks oli mul müts peas ja jakk seljas” (1997: 159) – erakordne olu-

kord ei õigustanud lohakust.⁶ Peakatete valik mere ääres oli kirev, briti naised võtsid suplemisel kasutusele valgest veekindlast õlikangast mütsid, hästi populaarsed olid õlgkübarad. Mõnikord oli kübaral päikese eest kaitsev loor ning rannas on täheldatud ka siidist näomaskke. Kuid supeldi ka paljapäi, sättides juuksed ümber pea patsidesse või kinnitades need kammide, juuksenõelte ja salli abil. Veest välja tulles võis endale lubada vabadust juuksed lahti lasta. Ettevaatus sundis suplejaid panema kõrvadesse vatitropid ning kaldal või supelkabiinis võis teda oodata karusnahast voodriga keep või mantel, kaitsmaks külmetuse või liigse päikese eest (Corbin 1995: 81–82).

Samuti ei käinud daamid paljajalu. Voldemar Mettus (snd 1894) märgib oma lapsepõlvemälestustes: “Nii ei saanud mina poisikesena näit. hästi aru sellest, kuidas võidi rääkida kreeka või rooma daamidest – need käisid ju, nagu piltidel olime näinud, palja jalu või peagu palja jalu, kandes sandaale, mis ei varjanud midagi nende jalgadest. Need jalad võisid ju vahel olla vägagi ilusad – aga kas daam näitab oma jalgu? Meie, poisikeste ajal daamid seda igatahes ei teinud; isegi kui nad lasksid endid mererannal raske supelvankriga voogudesse sõidutada, olid neil kerged riidest kingad jalas” ([1967]: 153). Ajast, kui kleit jala täielikult varjas, sai sellest meeste iha ja fantaasiad sütitav kultusobjekt. Hiljem, kui jalg paljastus, selle fetišlik tähendus taandus, aga 19. sajandil võis seeliku serva alt vilksatav pahkluu või naise paljas põid nõrgema tervisega härral südame puperdama panna. Suplemisel kanti tavaliselt sukki ja balletikingi meenutavaid paeltega seotavaid jalanõusid.

Meestel juurdusid 19. sajandi keskpaigaks põlvini ulatuvad, vöö kohalt nõõriga kokku tõmmatavad püksid. Supelpükstega astusid mehedki pika sammu kombekuse suunas. Ent jäigast kangast püksid, mis märjana jalge ümber liibusid, ei olnud kuigi mugavad. Need takistasid liikumist, meres nõudis pükste jalas hoidmine märkimisväärset vaeva ning mõnigi meesterahvas pidi üle elama piinlikud hetked väljudes lainetest alasti. Varsti ei peetud supelpükse enam küllaldaseks kehakatteks – ei piisanud daamide viisakast riietami-

⁶ Näiteks Celnarti etiketiraamat manitses 1863. aastal daame, et madalat päritolu, ebaviisakad naised teevad vea, arvates, et palava ilmaga võib kanda lohakaid kingi, paljastada käsi ja jalgu ning võtta muretuid, häbituid poose; daamid seda endale ei luba (Perrot 1994: 93).

Foto 5. Ujumiskursustest osavõtjad Pirital 1917. ESM F 362: 35.

sest, tuli kaitsta ka nende õrna hinge rannas avaneva “metsiku“ vaatepildi eest. 1880. aastate meeste sünnis supelkostüüm kattis korrallikult kogu ülakeha, varjates rinnanibud ja naba, sel olid lühikesed käised ja põlvini ulatuvad sääred.⁷ Nüüd ei tarvitsenud supleja vees peljata, et lained ta lahti riietavad. Supeltrikoo oli tavaliselt tume või triibuline, kuna valge paistis läbi ning sarnanes liialt pesule. Mehed kasutasid ka teistsuguseid ujumisriideid, näiteks kandsid atleedid käisteta trikood või retuuse, mille peal olid väikesed püksid. Triibuline supeltrikoo on kahtlemata sajandivahetuse ranna kõige iseloomulikum rõivastuse.

Vaprad mehed ja haprad naised

1846. aastal kiitis dr Le Coeur uudset kootud supeltrikood, mis on “väga kerge ja ujujale mugav”, kuid ta kahtles, kas see kunagi naiste supelriietusena heaks kiidetakse, kuna trikoo tõi kehajooned väga esile (tsit Corbin 1995: 81). Elegantse leedi kostüümi tegemi-

⁷ Inglismaal kutsuti seda *university costume*, kuna sellelaadset kostüümi kanti Cambridge'i Ülikooli ujumisvõistlustel alates 1517. aastast, kui keelati alasti suplus Cam'i jões (Craik 1995: 138).

Joonis 3. 1905. aasta supelmood
(Laver 1937: 218).

seks võis rätsepal kuluda seitse meetrit villast riiet, lisaks vooder, metallkinnised ja vaalaluust või metallist vardad. Pluusid-jakid olid tiheda voodriga, et rinnanibud läbi ei paistaks, tagumikku varjas kahar seelik. Käevarred varjusid avarate käiste sisse, mis olid hästi laiad õlgadel ning kitsenesid randme juures. Raske uskudagi, et sellist kostüümi sooviti märjaks teha, see sobis pigem promeneerimiseks kui vette minekuks. Naiste supelriietus nagu ka muud riided ei võimaldanud liikumist, aga see ei olnudki soovitatav. August Jänes edastab kirjelduse⁸ sellest, kuidas Rannamõisa proua meresuplemas käis: “Jalga tõmmati prouale paksud vateeritud pük-

sid, alt seoti need kinni nagu vihmavari, kaks kammerneitsit tulid prouaga vette kaasa, hiigla veekannud käes ja valasid proua lähedale kuuma vett, et armulisel proual oleks soojem. Asi oli rohkem koomiline kui sportline” (1932: 35).

Alain Corbini hinnangul kujunesid moodsa meresupluse varaaja loos kaks vastandlikku, soolist dihhotoomiat süvendavat käitumismudelit. Naiste ja laste, nagu ka nõrga südamega inimeste, invaliidide ja haigusest kosujate jaoks seisnes meresuplus vette kastmises, mida korraldati, kuni patsient värises teist korda. Paljudes randades abistasid naissuplejaid spetsiaalsed supelteenerid⁹, kes toimetasid

⁸ Kirjelduse päritolu teadmata.

⁹ 18. sajandil ja 19. sajandi algupoole oli laialt levinud komme kasutada supluse juures professionaalset abilist. Suplus oli liiga tõsine asi, et seda kogenematu supleja hooleks jätta, pealegi tulid kuurortidesse inimesed, kes olid harjunud teenindamisega – ning selle pealt oli võimalik ka teenida. 1770. aastateks nägi protokoll ette, et supelteener peab olema suplejaga samast soost (Lenček & Bosker 1999: 85).

protseduuri vastavalt arstlikele ettekirjutustele. Seevastu meeste jaoks oli teistsugune suplusviis: nad võisid viskuda lainetesse ja panna end proovile võitluses ookeaniga, väljudes veest kangelastena – ning veelgi parem, kui läheduses oli naised nende vaprust imetlemas. Mehed, kes kasutasid abilist, tegid seda vaid ettevaatusabinõuna või moe pärast (Corbin 1995: 73–77). Romantismiajastu soosis ujumist, lihtsalt merre kastmisest enam ei piisanud. 19. sajand julgustas poiste ja meeste, aga mitte naiste ujumist. Tollaste arusaamade järgi võis sport tõsiselt kahjustada naise võimet last kanda ja sünnitada, emadus ja ujumine, nagu ka auväärus ja ujumine lihtsalt ei sobinud kokku. Leidus siiski ka naised, kes nautisid füüsilist vabadust ja ujusid sama uljalt kui mehed, aga nad tegid seda reeglina pilkudest eemal (Lenček & Bosker 1999: 189–190). Kui 1875. aastal korraldati Tallinnas J. Lüttkeni supelasutuses esimesed ujumiskursused, oli ajakirjanikul põhjust küsida, millal hakatakse ka daame õpetama – kursused olid vaid poistele. “Millal daamid seda eeskuju järgivad?” päriti ajalehes, “või pole ehk naisõpetajat leida?” (*Revalische Zeitung* 18.7.1875: 3). 1899. aastal Venemaa Veehädast Päästmise Seltsi korraldatud ujumiskursustel anti õpetust juba nii meestele (ja poistele) kui naistele (ja tüdrukutele), kuigi eraldi, vastavalt mees- ja naisõpetaja juhendamisel (Gustavson 1979: 201).

19. sajandi viimane veerand oli vastuoluline aeg – sündsate riietuse ja käitumise osas valitsesid kõige karmimad nõuded ning sugude rollid olid väga selged, samal ajal hakkasid naised tegelema kehakultuuri ja spordiga. 19. sajandi viimastel kümnenditel supelkostüüm küll “kõhnus”, varrukad ja püksisääred lühenesid, ent väga raske oleks seda riietust praktiliseks nimetada – eriti silmas pidades, et 1890. aastatel kanti kostüümi all jätkuvalt korsetti.¹⁰ Korsett põhjustas vees krampe, metallvarvad roostetasid ja murdusid ning võisid kandjat ohtlikult torgata. Võeti küll kasutusele “mere-äärne korsett”, mida reklaamiti kui “roostekindlat, sulgkerget ja sama tugevat kui

¹⁰ Korsett etendas olulist osa Lääne-Euroopa naiselikkuse mõistes. Thorsten Veblen väidab, et seda kanti nii vitaalsuse mahasurumiseks kui seltskondliku tunnustuse võitmiseks, tema hinnangul muutis korsett naise tööks mittekõlblikuks. Osa ajaloolasi on väielnud korseti ületähtsustamise vastu. Shorteri arvates on vähe tõendeid, et korsett kahjustas tervist, ning korsetti kandis vaid väike osa naistest (vähem kui 5%), aristokraadid ja linna kõrgem keskklass (vt Craik 1995: 124–125). Aga just see seltskond moodustas olulise osa kuurortide külastajakonnast.

need, mida kantakse suvel”, ent see takistas ikkagi hingamist. Võttes veel arvesse, et korralik kostüüm võis märjana kaaluda üle kümne kilo, oli sellises riietuses naine ilmselt mittemerekõlbulik (Lenček & Bosker 1999: 136–137). 1902. aastal demonstreeris üks supelinstriktor naiste kostüümi ohtusid, proovides selles ujuda. Pärast katset nentis ta, et ei imesta enam, miks nii vähesed naised hästi ujuvad, pigem üllatab teda, et nad seda üldse suudavad (Craik 1995: 144).

Kuidas peaksid riietuma naisujujad?

Naiste supelriiete ebapraktilisus tuli selgelt ilmsiks ujumise populaarsuse kasvades. Naised, kes tahtsid ujuda, mitte vees sulistada või rannas promeneerida, eelistasid meeste riietele sarnanevat käiste ja pikkade säärtega ujumistrikood. Kidwell väidab, et seda kandsid tuihingelised ujujad 1870. aastatest peale, kuid moe- ja hea maitse kohtunikud ei aktsepteerinud supeltrikoos naisi enne 1920. aastaid (Craik 1995: 145).

Sporti- ja moeajalood jutustavad naistest, kes võitlesid naiste õiguse eest sportida ning aitasid kaasa sportliku riietuse aktsepteerimisele. Naiste ujumise Jeanne d’Arcina esitatakse Austraalias sündinud Annette Kellermanni, lastehalvatust põdenud neiu, kes uju-

Foto 6. Naiste supelkostüüm ei olnud täielik peakatteta. Pirita 1913. ESM F 362: 36.

misega oma jalgu tugevdas ning igati naiste ujumist propageeris. Ta kandis ujudes üheosalist liibuvat villast käisteta kostüümi, mille säärred lõppesid kaks tolli ülalpool põlvi. Kui ta 1907. aastal sellises rõivastuses Bostonis supelranda ilmus, siis ta arreteeriti. Skandaalne vahejuhtum põhjustas ägeda diskussiooni moraali ning naise kohta üle ühiskonnas. Kui Adeline Trapp kaks aastat hiljem New Yorgis üle East Riveri ujudes samalaadsetes riietes lainetest väljus, siis teda ei tülitatud. Kui tulid kasutusele praktilised ujumisriided, kulges supelriiete areng kahte teed pidi: ühelt poolt supelkostüüm, teisalt kootud ujumisriided. Rikkalikult kaunistatud ja ebapraktiline supelkostüüm kuulus moe leeri, see järgis pealisriiete arengut ja kajastas muutuvaid kujutelmi ideaalsest naisekehast. Praktiline ujumiskostüüm kuulus spordivarustuse hulka ja seisis selgelt väljaspool moemaailma. Trikoo võis demüstifitseerida naise keha, kuid ei olnud siiski riivatu, vähemalt senikaua, kui kandja oli taktitundeline ja pidas meeles, et igal asjal on oma koht (Lenček & Bosker 1999: 190–192). Ujumistrikoo populaarsuse kasvule andis tõuke ujumise kui naistele sobiva spordiala tunnustamine, mille märgiks oli naiste ujumise ja vettehüpete võtmine 1912. aasta Stockholmi olümpiamängude kavva. Fotodel võib näha naisi varukateta ja poolde reide ulatuvate säärtega trikoodes, mis on nii õhukesed, et nende all kantavad püksid tulevad selgelt esile (Larsson 1988: 145–146). Olles teadlikud oma vastuolulisest rõivastusest, võtsid naisujujad riidest lahti alles hetk enne starti.

Samal ajal tegi pöörde ka moemaailm ning muutumas oli naiselik ideaal. 20. sajandi esimesel kümnendil iseloomustasid seda veel juugendlikud kurvid, siluett oli lopsakas ning ideaaliks oli küps naine; aga 1912. aastal olid moeajakirjade leheküljed täis nõtked neiusid. Liivakellasiluutile iseloomulik talje ja puusa rõhutamine hakkas kaduma ning tasapisi loobuti figuuri moonutavast korsetist. Moes olev tuunika jõudis kohe ka randa, kuigi lühemal kujul. Supelkostüümi käeaugud paljastasid käed, erinevatel käistel oli eelkõige kaunistuslik tähendus, jalg paljastus sukkade alt (Lenček & Bosker 1999: 192). Õhuvannide võtmiseks soovitati kergelt avarat kleiti (Steimann 1913: 289–290).

Lugedes toleaegeid riietusnõuandeid, näeme, et ujumistrikood peeti sobivaks noortele, sportlikele ja heas vormis naistele. Margarethe von Suttner rõhutab oma elegantse daami käsiraamatus, et tõe-

line daam säilitab ka rannas väarikuse, minnes suplema, mitte oma võludega uhkeldama. Mõistetavalt ei saa ujujad elegantsile ja esteetikale tähelepanu pöörata ning peavad trikood kandma. Tüüpilist daami supelülrikonda kirjeldab Suttner kui tagasihoidlikku musta või tumesinist, taftist või siidsaržist kaheosalist komplekti, mis koosneb kellakujuliselt kehasse töödeldud või volditud alläärega pluusist. Selle all kantakse pükse ning musti või valgeid sukki, kui ei soovita kasutada võimalust paljajalu rannas olla. Paraku on elegantse supelkostüümi korras hoidmine jõukohane vaid vähestele daamidele. Suttneri arvates just see sunnib naise haarama trikoo järele, mis näeb tema arvates tavaliselt veelgi halvem välja kui kortsus supelkostüüm. Tema hinnangul võis kõige rohkem lihtsaid ja lausa nappe supelkostüüme näha Saksa, kõige rohkem koketseid komplekte Prantsuse ja tagasihoidlikke Inglise kuurortides (1914: 119–120). Kahtlemata oli suur vahe luksus- või provintsi kuurordis, kuurordis või vaikes supelkohas kantaval riietusel. Kirjeldades ettevalmistusi Mereküllä sõiduks märgib Theophile von Bodisco: “Kuna see oli kuurort, pidid mul ilusad riided olema ja ma kutsusin oma õmbleja Kovalenko”, ning kirjeldab valmistatud kleite ja kostüüme, mille seas ta ei maini supelriideid (1997: 223). Naiste ja meeste eraldi sup-

Foto 7. Supeltrikoo oli halastamatu, selles oli raske midagi varjule jätta. Pirta 1918. ESM F 361: 143.

luse puhul, mis meil randades domineeris, oli riietusküsimus oluliselt vähema tähtsusega kui segarannas. Vaadates väheseid suplejaid kujutavaid fotosid I maailmasõja eelsetest Eesti randadest, väga uhkeid supelkostüüme silma ei hakka.

Uudsed ujumisriided tekitasid ebalust nii suplejate kui moraali-autoriteetide seas nii Euroopas kui Ameerikas. “Õnneks“ oli meil segasuplus vähe levinud ning seetõttu ka vähe probleeme häbitu supelriietuse pärast. Kui Anton Õunapuu hakkas 1912. aastal Pirital naistele ja meestele üheskoos – algul kuival maal – ujumist õpetama, siis tõsteti küll hädakisa ebamoraalse käitumise vastu ja ähvardati kubernerile kaebama minna (Jänes 1932: 35). Aga rohkem probleeme tekitasid inimesed, kes vales kohas alasti ujumas käisid.

Lihtrahva supelkombed

Etiketiraamatud ning kuurortide käsiraamatute juhised võivad varjutada hoopis vabamat suplusviisi, kus muretseti vähem süüdsuse ja privaatsuse pärast. Nii fikseeris 1849. aasta kohtuprotokoll, kui-

Foto 8. Probleeme tekitasid inimesed, kes suplesid alasti selleks mitteettenähtud kohas. Poisid Tartus Emajões 20. sajandi algul. ERM Fk 1351: 370.

das Rakveres käis kalli heinamaarja keskpäeval suur hulk mehi, naised ja lapsi “Soolikas” suplemas ja paljalt päikesepaistel praadimas. Karistuseni asi polevat jõudnud, sest “neid oli üsna palju ja nad kuulusid pealegi kõige vaesemate hulka” (Mandre 1963: 237). 1890. aastal kurtis nõrduinud tartlane ajalehe veergudel tooruse üle, mida jalutajad ja paadiga sõitjad taluma peavad – mehed ja naised, noored ja vanad kogunesid Emajõe äärde, kus nad suplesid ja end päikese paistel peesitasid, kusjuures alasti suplejad “mitte tarvis ei arva olema, vette karata ehk muidu ära peita, kui mõni paat naesterahvaste ja lastega ligemalle jõuab. Suplejad arvavad veel pealegi lootsikus sõitjatega õigust olema võidu sõita, kus juures nad omas Aadama ülikonnas oma tühja lootsiku sisse hüppavad ja tüki aega ühes sõidavad, ning sellel kombel rahulikkude sõitjate rõemu piinlikult rikuvad. Mina ei räägi siin mitte ühest juhtumisest, vaid alati, kui mina Kvissentaali olen sõitnud, olen ma sarnast olekut näinud.” Ta leiab, et “niisugune pruuk, mis viisipäralist olekut rikub, nõuab seda hädaste, et viisipäraline rahvas korratuma oleku eest kaitstud saaks” (*Valgus* 19.7.1890: 2).

Ka kuurortides oldi hädas rahvaga, kes suples nagu heaks arvas, meditsiinilisest protokollist ja headest kommetest hoolimata. 1857. aastal pöördusid C. J. Schmidt ja K. F. Stroehm Pärnu supelasutuse nimel linnavalitsuse poole palvega keelata rannas vaba suplemine, mis mõjub halvasti supelasutuse sissetulekule. Nende soov täideti, kuid olukord ei paranenud (Schlossmann 1939: 22). 1902. aastal kurtis ajakirjanik: “Supelkongisse minek maksab korra päält 10 kop. [...] Sellepärast siis käivad kaugel suurem osa suplejaid mõlemal pool supelmaja mererannas vabalt suplemas – riided kaldale ja siis vette. [...] Pole ühtegi õiget vahetegemist meeste- ja naesterahvasupeluskoha vahel olemas, ja ühes koos ujumine pole sugugi ilus. Harilikult hoiavad küll, nii palju kui võimalik, naesterahvad ise kohta, ja mõistlikud meesterahvad muidugi sinna ei tiku. Aga või kõik mõistlikud on? Mõned vallatud otsivad endale sellega lõbu, et hästi ligdale naesterahvastele, ehk koguni nende sekka, ujuma tikuvad. Iseäranis kiusavad nad nii noori neiusid, kellele see teadagi väga piinlik on. Ja ümberpöörduvalt on ka nii-nimetatud “naesterahvaid”, kes supeldes hästi meesterahvale ligi püüavad – Aga juba see alasti inimeste kari vette minnes ja välja tulles, pole sugugi lõbus nähtus mere ääres jalutajatele, kelle hulgas muidugi ka supelsaksu on. Need

kärsutavad nina ja unustavad Pärnu muud hoolitsused ära” (*Linda* 1902, nr 23: 365). Supelsakste heaolu ja kuurordi sissetulekute kaitseks püüti lihtrahvast sakstest eemal hoida, kuigi alati see ei õnnestunud. Narva-Jõesuu kuurordi heakorra komisjon teatas, et pargid on mõeldud suvitajatele jalutuskäikudeks ja puhkuseks (EAA. 849-1-870. L 119), Haapsalus valvas linnavaht “igal tänavaotsal, mis suub Suurele Promenaadile [...], et keegi säärsaabastega mees siia “sakste“ sekka ei satuks ja sakstest nauditavat mereosooni oma tõkajärele lõhnavate saabastega ei schokeeriks“ (Laikmaa 1991: 27).

Oleks vale väita, et vaid parem rahvas sündsuse pärast muretses, paraku oli vaesemale rahvale riietuskabiini ja supluse eest maksimine märkimisväärne kulutus ning odavaid või tasuta supelmaju ei olnud ka piisavalt. Ajalehes *Uudised* kirjeldati 1904. aasta kevadel olukorda Pärnu rannas: “Merekaldale on juba õige varakult suvitajate, suplejate ja suurnikkude jaoks sild “Bade putkadega“ valmis tehtud, mis kaugel merre ulatab. Siin juures tuleb jälle üks puudus nähtavale ja meelde, nimelt see, et meie alam rahvas üsna lausa lagedal peab suplema, kuna tarvilik oleks, et nende peale halastataks ja kalda poole lihtne laudseingi ette tehtaks“ (*Uudised* 25.5.1904: 2). 1905. aastal avaldasid Tallinna töölised soovi, et mereranda ehitataks mõned avalikud supelkohad. Kui linnavalitsus ettepaneku rahapuudusega põhjendades tagasi lükkas, olid “töölised sunnitud suurtes salgakades Kadrintali alla suplema minema ja oma riideid kaldale, herrarahva kõndimise koha ligidale kivi otsa panema. Selle meelevalduslike suplemisega sundisivad töölised linnaisasid supelmaja ehitama, aga ainult Kadrintali. Teistes kohtades käivad inimesed tuhandete kaupa suplemas, ilma et seal mingisugust varju alust oleks leidnud” (*Hommik*, 31.1.1907: 2).

Ajakirjanik mainis tuhandeid, kes suplemas käivad, kuid enne I maailmasõda ei olnud ujumine ja suplemine siiski massilised tegevused. Enamik inimesi ei osanud ujuda, suur osa maarahvast ei supelnud ning paljud mereäärsed inimesed ei olnud end kunagi merre kastnud. Võib arvata, et noored suplesid rohkem kui vanad ning mehed rohkem kui naised. Talurahva supelriietusest ei ole põhjust rääkida. Supeldi valdavalt alasti, mehed-naised eraldi, aga suplemiseks kõlbas ka tavaline särk või püksipaar.

Lõpetuseks

Supelriietus peegeldab inimese suhtumist vette ning muutuvaid arusaamu sündsusest, seksuaalsusest ja soorollidest. Meditsiinilised seisukohad ja head kombed toimisid teatud mõttes vastandlike jõududena. Arstide arvates olid riided suplemisel ebavajalikud, lausa ebatervislikud, aga sündsustunne nõudis keha korralikku katmist. Paljudes supelrandades viidi meeste ja naiste suplus lahku: neile olid eraldi rannaosad, supelrajatised või supeltunnid. Eestis oli selline suplusviis kuni I maailmasõjani domineeriv. Isegi supelkostüümides segasuplus oli paljude meelest ebasünnis. Ühisrand, nagu Narva-Jõesuus, kus mehed ja naised võisid supelkostüümides koos rannas viibida ja supelda – siiski vaid kaks tundi päevas –, oli erandlik. Väljaspool supelaega viibiti rannas tavalistes riietes.

Vaadeldes supelriietuse kujunemist, näeme, et meeste ja naiste riietusnormid erinesid. Naistel tulid supelriided kasutusele varem, meeste „riietamine“ võttis tunduvalt kauem aega. Naiste riided pidid olema „naiselikud“, kuid siiski mitte liiga pilkukõitvad. Neid mõjutas mood rohkem kui meesteriietust. Naiste supelriided olid meeste omadest ebapraktilisemad, see oli vastavuses ka soospetsiifiliste käitumismudelitega. 19. sajandi lõpul hakkasid ka naised kasutama ujumiseks mugavamalt supeltrikood, kuid seda peeti sobivaks vaid sportlikele naistele. Hea maitse aktsepteeris naiste supeltrikood alles 1920. aastail.

Kombekus riietuses toimis kultuuribarjääri ja standardina ning liigitas inimesi nagu keel või sotsiaalne päritolugi. Erinevad eeskirjad aitasid muuta meresuplust väärlikaks tegevuseks ning eristada härraseid lihtrahvast. Keha liigne paljastamine, rääkimata avalikust alastiolekust, oli väljakutse moraali ja heade kommete suhtes. Kuid rand, aga ka suvituskohad laiemalt lubasid tavalisest tunduvalt vabamat käitumist ja riietust. Nii ei olnud vaade merele sugugi ainus vaatamäng, mida rand pakkus. 19. sajandi konventsioonidest vabanemine võttis siiski aega ning suurem murrang rannaelus ja supelriietuses toimus alles pärast I maailmasõda. Eestis tulid supelriided massiliselt kasutusele alles siis.

Allikad

- AM – Eesti Ajaloomuuseum
EAA – Eesti Ajaloohiiv
F 849 – Narva Linnavalitsus
ERM Fk – Eesti Rahva Muuseumi fotokogu
ESM F – Eesti Spordimuuseumi fotokogu
PäMu F – Pärnu Muuseumi fotokogu

Perioodika

- Hommik* 1907
Linda 1902
Marahva Näddala-Leht 1823
Revalsche Zeitung 1875
Uudised 1904
Valgus 1890

Kirjandus

- Aron, Cindy S. 1999. *Working at Play. A History of Vacations in the United States*. New York: Oxford University Press.
- Bodisco, Theophile v. 1997. *Versunkene Welten: Erinnerungen einer estländischen Dame*. Hrsg. v. Henning von Wistinghausen. Weissenhorn: A. H. Konrad.
- Corbin, Alain 1995. *The Lure of the Sea: The Discovery of the Seaside in the Western World 1750–1840*. Translated by Joselyn Phelps. London: Penguin Books.
- Craik, Jennifer 1995. *The Face of Fashion. Cultural Studies in Fashion*. London–New York: Routledge.
- Eesti NSV kuurordid*. 1963. Koost. H. Vanker, E. Veinpalu, L. Vernik. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Elias, Norbert 2000. *The Civilizing Process. Sociogenetic and Psychogenetic Investigations*. Translated by Edmund Jephkott. Rev. ed. Oxford; Malden, Mass.: Blackwell Publishers.
- Ey, N. 1894. Russische Strandorte und russisches Badeleben. – *Allgemeine Konservative Monatschrift für das christliche Deutschland*. Sept 1894, 969–972.
- Fiske, John 1989. *Reading the Popular*. London–New York: Routledge.
- Gustavson, Heino 1969. *Meditsiinist vanas Tallinnas kuni 1816. a*. Tallinn: Valgus.
- Gustavson, Heino 1979. *Meditsiin Tallinnas XIX sajandist kuni 1917. a*. Tallinn: Valgus.
- Hallas, Karin (toim.) 1999. *Eesti puitarhitektuur. Estonian Wooden Architecture*. Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum.
- Homo Narvaensis 1935. Mõningaid mõtteid Narvast ja Jõesuust. – *Tänapäev* 4: 141–143.
- Illsch, Jakob Johann 1826. *Ueber das Seebad zur Belehrung für Badegäste*. Reval: Gressel.

- Jänes, August (koost.) 1932. *Eesti suvituskohad. Koguteos suvitajaile-turistidele*. Kirjastus-Reklaam "Eesti".
- Kalm, Mart 2002. *Eesti 20. sajandi arhitektuur. Estonian 20th Century Architecture*. Tallinn: Sild.
- Laikmaa, Ants 1991. Haapsalu. – *Mõteldes tagasi. Valik Ants Laikmaa autobiograafilisi artikleid*. Koost. Vaike Tiik. Tallinn: Kunst, 25–28.
- Larsson, Marianne 1988. Från badkostym till bikini. – *Kläder. Nordiska Museets och Skansens Årsbok Fataburen* 1988. Stockholm: Nordiska museet, 137–161.
- Laver, James 1937. *Taste and Fashion from the French Revolution until Today*. London: George G. Harrap & Co.
- Lenček, Lena & Gideon Bosker 1999. *The Beach. The History of Paradise on Earth*. London: Pimlico.
- Mackaman, Douglas Peter 1998. *Leisure Settings. Bourgeois Culture, Medicine, and the Spa in Modern France*. Chicago, Ill.: The University of Chicago Press.
- Mandre, J. (toim.) 1963. *Ujumine minevikust tänapäevani*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Martinson, Madis 1975. *Haapsalu kuurort*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Mettus, Woldemar [1967]. *Süda peo peal. Noorusmälestusi*. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv.
- Miljukov, Aleksandr 1971. Reis Revelisse ja Helsingforssi aastal 1849. – *Postitõluga läbi Eestimaa. Eestimaa Vene kirjanike kujutustes (XVIII sajandi lõpp – XX sajandi algus)*. Koost. Sergei Issakov. Tallinn: Eesti Raamat, 323–344.
- Perrot, Philippe 1994. *Fashioning the Bourgeoisie. A History of Clothing in the Nineteenth Century*. Translated by Richard Bienvenu. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Prignitz, Horst 1986. *Wasserkur und Badelust: eine Badereise in die Vergangenheit*. Leipzig: Koehler und Amelang.
- Raik, Ants 1958. *Pärnu kuurort (1938–1958)*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Rjune, Leonid 1912 = Л. А. Рюне. *Морскія Купанія. Курортъ Усть-Нарова (Гунгербургъ и Шмецке) Эстляндской губернии*. Нарва: Комиссія по благоустройству курорта.
- Schlossmann, Karl 1939. *Estonian Curative Sea-muds and Seaside Health Resorts*. London: Boreas.
- Soorsk, Maret 1999. Suvituselust vanas Kuressaares. – *Saaremaa Muuseumi kaheaastaraamat 1997–1998*. Kuressaare, 121–134.
- Steimann, Antonie 1913. *Die tüchtige Hausfrau. Das goldene Familienbuch. Ein praktisches Nachschlagebuch der gesamten Hauswirtschaft*. Stuttgart: Süd-deutsches Verlags-Institut, Wien: Österreichisches Verlags-Institut.
- Suttner, Margarethe v. 1914. *Die elegante Frau. Ein Damen-Brevier*. Berlin: Dr. Eyseler & Co.
- Vunk, Aldur 1998. Supellinn Vene ja Eesti ajal. – Jüri Kivimäe, Aivar Kriiska, Inna Põltsam, Aldur Vunk. *Merelinn Pärnu*. Pärnu: Pärnu Linnavalitsus, 132–161.
- Wistinghausen, Walter v. 1995. *Aus meiner näheren Umwelt. Pilte minu lähemast ümbrusest. Eine estländische Kindheit vor 100 Jahren. Üks lapsepõlv Eestimaal saja aasta eest*. Tallinn: Avita.

ON MEDICINE, MORAL AND FASHION. GLIMPSE INTO THE EARLIER HISTORY OF THE BATHING COSTUME

Anu Järs

Summary

The article treats of the history of the bathing costume until World War I, providing explanations for the factors that influenced its development as well as the notions and values reflected in it. As sources the author has made use of resort guides, contemporary media, fashion manuals, people's reminiscences and photos.

For a long time people did not care about wearing the "proper" clothes when bathing – men and often also women did it in the nude. Time passed and people's sensitivity to everything related to the body strengthened, so that nakedness in public became to be regarded as something improper. Medical viewpoints and good manners operated in a certain sense like antagonistic forces – medical doctors maintained that clothes were unnecessary, even unhealthy, while bathing. On many beaches men and women were separated for bathing: they were to stick to different beach sections, bathing facilities or hours. In the 19th century a number of seaside resorts were established in Estonia, and summer residences and numerous summer cottages were built at the seaside. In the 19th century gender-segregated bathing predominated in Estonian resorts, and bathing regulation was a common practice also outside resorts. Yet, the fact that men and women bathed separately, did not in any case always mean that they did it in the nude – photos taken at that time show both naked and dressed bathers mixed. In the late 19th and early 20th centuries more and more people started coming to the seaside; going swimming from the beach became fashionable and people took to using bathing suits more and more frequently. According to the regulations adopted in Narva-Jõesuu at that time, the beach was open in the afternoon from three to five for both men and women, and bathing was then allowed only in a bathing suit. The latter could also be borrowed from dressing cabin keepers.

In the 19th century two general types of women's bathing costumes developed: one of them consisted of a blouse or tunic and knickers under them, in the other case the bodice was connected with the knickers; both types of costumes were usually worn with a belt. The one-piece costume could also have been supplemented with a ruffled skirt hiding the hipline. The collection of the Estonian History Museum preserves a red woollen one-part bathing costume dating from the late 19th – early 20th century, which is sleeveless, has knee-length legs and a belt made of the same material. The costume and its collar are bound with a narrow yellow ribbon, the leg ends are ruffled.

By the mid-19th century men had adopted knee-length string-waisted swimming trunks. A decent men's swimming suit of the 1880s properly covered the upper part of the body, hiding nipples and the navel; it had short sleeves and knee-length legs.

Clothing norms were different for men and women: women's bathing suits came into use earlier and were more unpractical than those of men. Women's clothes were also more subjected to fashion. Men were the first to take the tricot bathing costume into use. In the late 19th century some women also followed their suit, yet it was considered as suitable only for young athletic women who were in good shape. Good taste accepted the women's tricot bathing costume only in the 1920s.

In the case of segregated bathing, which was predominant in Estonia, the clothing issue was of less importance than on a mixed beach. When in 1912 Anton Õunapuu started his swimming classes at Pirita – first on dry land – some people considered it as immoral and threatened to make a complaint to the governor. However, people who went swimming in the nude in wrong places caused more problems.

Etiquette books and guidelines in resort manuals might conceal a much freer way of bathing, where decency and privacy were not the most important issues. Still, it would be incorrect to say that only "better" people were concerned about decency; unfortunately, for poorer ones paying for a dressing cabin and bathing was a remarkable expense and cheap and free of charge bathing houses were not sufficient. Before World War I swimming and bathing were not mass activities. Most people could not swim, the majority of country

people did not bathe and a great number of people, who lived at the seaside, had never plunged into the sea. There is nothing to say concerning peasants' bathing costumes. They bathed predominantly in the nude, men and women separately, but if need be, an ordinary shirt or pair of trunks was also considered suitable for bathing.

Decency in clothing operated as a cultural barrier and a standard. Different regulations helped to make bathing in the sea a dignified activity and differentiate between gentlefolk and common people. Excessive stripping of the body, not to mention being naked in the public, was a challenge to morals and good manners. Yet, the beach, as well as summer resorts in a wider sense, allowed for a considerably freer behaviour and clothing. So a view of the sea was not the only spectacle that the beach had to offer. However, getting rid of the 19th-century conventions did not happen so quickly and a more significant breakthrough in beach life and bathing costumes occurred only after World War I. It was at that time that bathing suits came into wider use in Estonia.

О МЕДИЦИНЕ, МОРАЛИ И МОДЕ. ВЗГЛЯД НА СТАРЕЙШУЮ ИСТОРИЮ КУПАЛЬНОГО КОСТЮМА

Ану Ярс

Резюме

В статье рассматривается история купального костюма до первой мировой войны, выясняются факторы, воздействовавшие на формирование пляжной одежды, а также понятия и ценности, отражающиеся в ней. В качестве источников используются путеводители курортов, периодическая печать того времени, справочники по моде, воспоминания и фотографии.

В старину при купании не заботились о ношении «правильной» одежды – мужчины, часто и женщины, купались голыми. По прошествии времени выросла чувствительность ко всему,

связанному с телом, и нагота не считалась больше пристойной. Медицинские точки зрения и хорошие манеры в какой-то мере действовали как противоположные силы – по мнению врачей, одежда при купании была ненужной, даже вредной для здоровья. Во многих пляжах купание мужчин и женщин было отделено: для них были предоставлены разные части пляжа, купальные сооружения и часы. В XIX веке в Эстонии был сооружен ряд курортов, на морское побережье воздвигнулись летние мызы и многочисленные дачи.

В эстонских курортах в позапрошлом веке преобладающим было купание, отдельное для мужчин и женщин, регулирование купания было обычно и вне курортов. Хотя то, что мужчины и женщины купались отдельно, не значило обязательно, что купались гольшом – и на фотографиях видны купающиеся в одежде попеременно с голыми. В конце XIX – начале XX вв. все больше людей прибывало к морскому побережью, в моду пришел отход на купальню прямо с берега, больше стали носить и купальные костюмы. По распорядку, действовавшему в конце XIX – начале XX вв. в Нарва-Йыэсуу, пляж в 3–5 часов послеобеденного времени был открыт для купания мужчин и женщин одновременно, и в это время разрешалось купание только в костюме. Желающие могли одолжить купальные костюмы у содержателей кабин.

В XIX веке в общей черте оформилось два типа женского купального костюма: один состоял из кофты или сорочки и носимых под ними панталон, во втором случае верхняя и нижняя часть костюма были объединены, к обоим типам обычно принадлежал и пояс. К пляжному костюму, состоявшему из одной части, можно было добавить юбку со сборками, скрывающую бедра. В фондах Эстонского исторического музея имеется закрытый купальник из красной шерстяной ткани, без рукавов, со штанинами до колен и с поясом из того же материала, относящийся к концу XIX – началу XX вв. Края и воротник костюма украшены узкой желтой лентой, концы штанин собраны в сборки.

У мужчин к середине XIX века укоренились короткие штаны до колен, затягиваемые в поясе на шнурок. Мужская купальная одежда 1880-х годов порядочно прикрывала всю верхнюю

часть тела, скрывая соски и пупок, у нее были короткие рукава и штанины до колен.

Нормы, представляемые для женской и мужской одежды, отличались – женский купальный костюм появился раньше, он был менее практичным, нежели мужской. На женскую одежду мода сказывалась более, чем на мужскую. Мужчины первыми стали носить купальники из трико. В конце XIX века трикотажные купальники стали носить и некоторые женщины, хотя это считалось приличным только для молодых женщин, спортивных и в хорошей форме. Хороший вкус акцептировал женский трикотажный купальный костюм только в 1920-х годах.

В случае, когда мужчины и женщины купались отдельно, что было доминирующим на наших побережьях, вопрос об одежде был малозначительным, чем на общем пляже. Когда Антон Ёунапуу в 1912 году на пляже Пирита начал обучать плаванию совместно мужчин и женщин – сначала на сухой земле – конечно, поднялась шумиха против антиморального поведения и прозвучали угрозы идти с жалобой к губернатору. Но больше проблем вызывали люди, которые купались голышом в неправильных местах.

Книжки по этикету и правила из справочников по курортам могут совсем оставить в тени способы свободного купания, когда мало заботились о приличии и приватности. Однако было бы ложно утверждать, что только лучший люд заботился о пристойности, ибо для народа победнее плата за купание и использование пляжных кабин была тратой, достойной примечания, а дешевых или бесплатных купален не было достаточно. До I мировой войны купание и плавание не были массовым занятием. Большинство людей не умело плавать, большая часть крестьянства не купалась вообще, и многие жители морского побережья ни разу не окупнулись в море. О купальной одежде крестьян нет причины говорить. В основном купались голышом, отдельно мужчины-женщины, и для купания подходила обычная рубаха или штаны.

Приличие в одежде действовало как культурный барьер и стандарт. Разнообразные предписания способствовали превращению морского купания в достойное занятие, отличающее господ от простого люда. Лишняя оголенность тела, не говоря о

пребывании в обнаженном виде на виду у всех, была вызовом по отношению к морали и хорошим манерам. Но побережье, а также и дачные места в широком плане, допускали заметно свободного поведения и одежды. Так, вид на море был не единственным зрелищем, предлагаемым пляжем. Освобождение от конвенций XIX века потребовало, однако, времени, и крупнейший перелом в пляжной жизни и купальной одежде произошел только после I мировой войны. И в Эстонии купальный костюм широко распространился только тогда.